

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 10

*Матеріали ІХ Всеукраїнської
науково-практичної конференції
“Становлення та розвиток української державності:
актуальні проблеми державного та регіонального управління
на сучасному етапі розвитку суспільства”,
м. Київ, МАУП, 14 листопада 2013 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2014

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 1 від 29.01.14)*

Редакційна колегія:

А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ізнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.;
Ф. М. Медвідь, канд. філос. наук, проф.
О. В. Куроченко, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соціальних наук, проф.;
В. В. Утвенко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф;
М. В. Чечетов, д-р наук держ. упр., проф.;
Н. П. Ярош, д-р наук держ. упр.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності : [зб. наук. пр.] /
МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

С76 Вип. 10: Матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. “Становлення та розвиток української державності: актуальні проблеми державного та регіонального управління на сучасному етапі розвитку суспільства”, м. Київ, 14 листоп. 2013 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2014. — 414 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

ББК 63.3(4УКР)я43+67.9(4УКР)301я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2014

© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2014

Мойсеєнко Є. П. Сутність політичної модернізації як суспільного явища 332	Грінчій П. С. Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю 368
Олішевський А. С. Центральні органи виконавчої влади як складова державного управління в Україні..... 335	Плахотний С. В. Цифрове піратство в Україні 372
Поліщук М. Г. Захисник в адміністративному процесі під час розгляду справ з порушень правил дорожнього руху ... 339	Рибка О. М., Алжум Майсара Правовий позитивізм в умовах сучасного державного будівництва..... 378
Санченко С. П. Проблеми формування та практичної реалізації політики соціального захисту громадян у сучасній Україні 341	Рижих І. А., Пузько В. О. Природне право та ідеї демократії в сучасній Україні 381
Філіппов Р. В. Кадрова безпека в системі економічної безпеки підприємства..... 346	Савіцька Ю. В. Рівність, свобода і справедливість як базові засади правової держави в Україні 384
Цыро Н. А. Особенности эмоционального и интеллектуального менеджмента в государственной службе 350	Синельник Ю. Є. Сучасні підходи до формування системи регулювання інноваційного розвитку регіонів..... 388
Чорна М. Ф., Забара П. В., Закрасняний А. В. Конституція Пилипа Орлика в історії та теорії української державності..... 351	Содель Ю. В. Багатовекторність як оптимальна відповідь зовнішньої політики України на геополітичні виклики 393
Шестак М. Л. Держава як основний регулятор інвестиційної діяльності в Україні перехідного періоду..... 356	Тищенко А. А. Защита авторских прав на музыкальные произведения в Украине 396
Ясунік Л. І. Щодо розуміння поняття і мети державного управління 361	Ходарченко Б. Ю. Захист права інтелектуальної власності 399
Грицютенко Я. С., Щупак Я. О. Марксистська філософія права про становлення правової держави: історія і сучасність 365	Соркін Б. В. Демократизація системи державного управління в Україні: правовий та адміністративний аспекти 403
	Відомості про авторів..... 409

КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА В ІСТОРІЇ ТА ТЕОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 10, с. 351–355

Конституція Пилипа Орлика, або “Бендерська конституція”, була прийнята на емігрантській козацькій раді у Бендерах 5 квітня 1710 р. одночасно з обранням на гетьмана П. Орлика (1672–1742). Повна назва — “Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького”, що закладала головні принципи республіканської форми правління і були написані, на думку фахівців, під значним впливом ідей західноєвропейського парламентаризму. Текст був складений латинською та тогочасною українською мовами [4, 25–90]. Документ складений як договір між гетьманом та Військом Запорозьким (народ України), що було характерно для західної традиції і відрізнялося від ідей східного патрімоніалізму. Конституція складається з преамбули та 16 параграфів, де сформульовані головні принципи побудови держави. У преамбулі схематично викладено історію Війська Запорозького — всього малоросійського народу [3, 9–25]. Тут Пилип Орлик витворив історико-політичний міф про те, що першим прийняв християнство каган “хозарів-козаків”, а не князь Володимир Святославович. “Отак і народ ко-

зацький, давній та відважний, раніше званий Хозарським, спочатку підніс безсмертною славою, широкими володіннями та героїчними діями, яких не лише сусідні народи, а й сама Східна (Візантійська) Імперія на морі й на суші боялась настільки, що Східний (Візантійський), імператор, замисливши умиротворити цей народ, поєднався з ними міцним союзом і власну дочку Кагана себто володаря Козаків, призначив сину своєму (як дружину)” [3, 9]. У такий спосіб документ заклав історичний пріоритет Української держави, першість у ній віддавалася козакам. Саме козаки, на думку Пилипа Орлика, були попередниками Володимира Великого в процесі прилучення українських земель до європейської цивілізації. Ця схема (хозари-козаки—оборонці народу на території України) стала підґрунтям ідеї окремішності руського-малоросійського-українського народу та його природного права на власну державу.

У першій статті розглянуто питання віри, заявлено про православ'я як панівну релігію в державі, а також про відновлення автокефалії. Тому теперішній новообраний Ясновель-

можний Гетьман “...буде зобов’язаний і примушений у законному порядку особливо дбати про те, щоб жодна чужинська релігія не запроваджувалася на нашій Руській батьківщині. ... (гетьман) повинен буде сам з власної ініціативи її викоринити, не допускаючи проповідування та розмноження кількості її прихильників... докладаючи особливих зусиль, щоб вовіки міцніла одна-єдина Віра Православна Східного Обряду під священним Апостольським престолом у Константинополі... А задля більшого авторитету першого в Малій Русі Київського митрополичого престолу і для зручнішого керівництва духовними справами згаданий Ясновельможний Гетьман, коли наша батьківщина буде звільнена від московського ярма, мусить сприяти поверненню її у підпорядкування владі Константинопольського Апостольського престолу, щоб таким чином відновити зв’язок і послухницьку належність нашої батьківщини до вищеназваного Апостольського Константинопольського престолу, удостоєного Євангельською проповіддю нести світло і утверджуватися у Святий Вселенській Вірі [1, 12–13].

Друга стаття важлива тим, що чітко означила кордони держави, визначені Зборівською угодою 1649 р. Гетьман зобов’язаний оберігати територіальну цілісність країни. Проголошувався намір відновлення добросусідських відносин із Кримським ханством (ст. III). Конституція зобов’язувала гетьмана вжити заходів щодо звільнення земель Війська Запорозького від російських військ і фортець та їх повернення під його виняткову юрисдикцію (ст. IV, V) [2, 235–236].

Принциповий характер має шоста стаття, де закладені принципи управління та діяльності органів державної влади. Конституція певною мірою ґрунтувалася на ідеї розподілу законодавчої, виконавчої та судової влад. Законодавча влада належить Раді, членами якої є полковники зі своєю старшиною, сотники, “генеральні радники від всіх полків” та “посли від Низового Війська Запорозького для слухання і обговорення справ, щоб взяти активну участь”. Рада повинна збиратися тричі на рік — на Різдво Христове, Свято Великодня і Покрови, а також за рішенням гетьмана. Усі важливі державні справи гетьман має попередньо узгоджувати “на власний розсуд нічого не повинне ні починатися, і вирішуватися, не здійснюватися” [1, 161–162]. Зміст ст. VI вказує однозначно на вплив ідей західноєвропейського парламентаризму. Суд також мав діяти незалежно, оскільки гетьман “не повинен карати сам, із власної ініціативи і помсти, але таке правопорушення — і умисне, й випадкове — має підлягати розгляду Генерального Суду, який і повинен винести “рішення не поблажливе й не лицемірне, а таке, якому кожен повинен підкоритися, як переможений законом” (ст. VII).

У світлі нинішнього незадовільного стану економічного та антикорупційного законодавства та нерідких у наш час порушень прав громадян дуже цікавими є ст. 9 та 10. “Оскільки відомо, що з давніх часів у Війську Запорозькому були Генеральні Скарбники, які відали публічним скарбом, млинами і всіма публічними прибутками, податками і сплатами і розпоряджалися всім цим

на розсуд і за згодою Гетьмана, отож і нині за загальною згодою встановлюється такий порядок і ухвалюється закон, що не підлягатиме зміні, що на випадок, якби наша Батьківщина звільнилася від Московського ярма, належить на розсуд Гетьмана при публічній згоді обрати Генерального скарбника, мужа видатного, заслуженого, багатого і прямодушного, який взяв би під свою опіку державну скарбницю, відав би млинами і всіма прибутками і дбав би про них не для власної, а для загальної потреби, враховуючи думку Гетьмана. А сам Ясненьоможний Гетьман не повинен ніяким чином поширювати своє право обертати (їх) на власну користь, обмежуючись своєю часткою прибутків, які належать на Гетьманську булаву і особу... Більше того, Ясненьоможному Гетьману виділяється (частина) із спільних володінь і земель Війська Запорозького, але так, щоб необмежена влада не порушила прав тих, чиї заслуги перед батьківщиною менші, а саме: ченців, священиків, бездітних удів, виборних і рядових козаків, двірських слуг і приватних осіб. При цьому повинен бути обраний не тільки Скарбник, який перебуває при Гетьмані й постійно знаходиться у Гетьманській столиці, але також одночасно (слід обрати) у кожному Полку двох присяжних Скарбників, значних і заможних (представників), затверджених спільною ухвалою обох станів: козаків і простого люду. Вони мусять знати і прибутки Полку від приватних осіб, і публічні податки, й зобов'язані опікуватися видатками, щороку складаючи звіти — звітуючи про своє управління. Отож ці Полко-

ві Скарбники, перебуваючи у залежності від Генерального Скарбника, мали б своїм завданням і обов'язком виплачувати у своїх Полках борги з державної скарбниці, визначати її прибуток, збирати його й передавати до рук Генерального Скарбника. А панам Полковникам жодним способом не слід втручатися (в справу) полкової скарбниці, оскільки їм належить задовольнятися прибутками й пільгами свого уряду” [3, 18–19].

Як бачимо, Пилип Орлик зі своїми однодумцями перейняли ідеї не лише конституційної науки Заходу, створивши парламентарний уряд з усіма атрибутами розвиненої державності, а й запровадили засоби якісного контролю над економікою держави та боротьби з економічними злочинами і корупцією. “Подібно до того, — йдеться у ст. X, — як Ясненьоможному Гетьману з обов'язку його уряду належить керувати й наглядати за порядком щодо всього Війська Запорозького, так само він повинен пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог... Через це нехай пани Полковники, Сотники Отамани, Урядники і Виборні не наважуються пригноблювати свою домашню челядь і рядових (козаків), а особливо рядових простолюдинів, які не знаходяться у прямій залежності від їхніх діл чи в їхньому особистому підданстві, посилаючи (їх) косити сіно чи збирати врожай, виганяючи на укріплення валів, відбираючи насильно, шляхом грабунку чи примусового продажу земель, за якусь незначну провину все рухоме й нерухоме майно. Ремісників же приму-

шують без дозволу до виготовлення замовлених для хатнього вжитку речей, а козакам не надають приватних відпусток. Ясновельможний Гетьман повинен заборонити ці зловживання, що так поширилися, й, уникаючи їх сам, гідним наслідування прикладом, і викорінюючи. Оскільки ж усі тягарі і здирство нещасного простолюду беруть свій початок із підкупу за сприяння особам, що просять і домагаються судових посад, не користуючись довір'ям і не маючи заслуг, але ненаситно прагнучи до власного збагачення, розбещуючи урядовців, козаків і простолюдинів, завойовуючи прихильність гетьмана підступними дарунками, за допомогою яких намагаються без вільних виборів, всупереч праву і рівності, піднятися на вершину полкових та інших урядів і почестей, тому найсерйознішим чином постановляємо, що Ясновельможний Гетьман не надаватиме нікому ніяких урядів ані почестей, керуючись якоюсь попередньою оцінкою вартості Полковницьких відзнак чи інших козацьких та простих посад, і не нав'язуватиме на них нікого силоміць. Але завжди як козацькі, так і прості урядники, а особливо полковники, повинні обиратися вільним волевиявленням і голосуванням, і після виборів затверджуватися гетьманською владою, хоча вибори цих виборних (осіб) не повинні оголошуватися і здійснюватися без гетьманської згоди. Цей же закон належить виконувати і Полковникам, не призначаючи сотників та інших урядників на основі дружніх стосунків і особистої прихильності без вільного голосування всього повіту, але обираючи і не усуваючи

від урядів через приватні сутички” [3, 19–20].

Особлива увага приділялася соціальному забезпеченню родин військовослужбовців, у тому числі вдів та сиріт, що випливає з тексту ст. XI. “Встановлюється і оголошується непорушним, що вдови козаків, їхні дружини та діти-сироти, козацькі господарства і (господарства) жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах, не притягатимуться до жодних обов'язкових для простого люду загальних повинностей і не будуть обтяжені сплатою податків” [3, 20]. У висновку цієї глави варто зауважити, що деякі пункти документа, особливо ті, що висвітлюють проблеми простого люду і несуть в собі розв'язання цих проблем, на період початку XVII ст. практично не мали у світі аналогів серед офіційно затверджених, але не слід забувати, що документ, підписаний П. Орликом, так ніколи і не вступив у дію.

Можна довго сперечатися з приводу того, що було б, якщо Україна почала жити за законами П. Орлика. Але, як відомо, історія нехтує такими питаннями. На жаль, у XVII ст. Україна не перетворилася ні на Великобританію, ні на Францію, ні на США, та це ще зовсім не означає, що ми щось незворотно втратили. У 1991 р. доля знов дала українській нації ще один шанс стати на ноги та йти своїм, вільним шляхом, яким би важким і тернистим він не був. І щоб пройти цей шлях до кінця, нам передусім треба вивчати та пам'ятати історію, свою та чужу, бо легше вчитися на помилках попередників, ніж на своїх. І обов'язково в цій книзі долі укра-

їнського народу однією із найславетніших і найсумніших сторінок буде спроба гетьмана Орлика дати своєму народу не світле майбутнє, а світле сьогоднішнє, і зробити це не на крові, а цивілізованим шляхом демократії та закону, загальної злагоди та добробуту [3, 216–275]. Пилип Орлик, як писав Альфред Енсен, був “симпатична особа”, ідеаліст, людина, до кінця віддана своїй справі; але слабкість його акції була в тому, що він хотів, аби Україну було визволено й звільнено не зосередини, а ззовні, коли європейським країнам було б вигідно мати Україну незалежною [4, 32].

Отже, Конституція Пилипа Орлика започаткувала український конституціоналізм як політико-правову думку. У Конституції було здійснено спробу узагальнити суспільно-політичний устрій козащини на основі державницьких традицій пращурів українства та політичного досвіду Запорозької Січі, досягнень захід-

ноєвропейської політико-правової думки. Конституція просякнута ліберальним і демократичним духом, що ставить її в один ряд із найвидатнішими пам’ятками політико-правової думки тогочасної Європи.

Література

1. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу: Підруч. — Х.: Консум, 2007. — 432 с.
2. МIRONENKO О. М., ГОРБАТЕНКО В. П. Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. / О. М. МIRONENKO, В. П. ГОРБАТЕНКО. — К.: ВЦ “Академія”, 2010. — 456 с.
3. Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького // Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність // Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. — К.: Видво “Юрид. думка”, 2011. — С. 9–25.
4. Орлик, Пилип. Конституція, маніфести та літературна спадщина: Вибрані твори. — К.: МАУП, 2006. — 736 с.